

PAPER DETAILS

TITLE: ÖZDÜSÜNÜMSEL BİR AKTARIM: YAZAR/ÇEVİRMENİN DEĞİŞEN GERÇEKLIK ANLAYISI
İÇİNDE "MEMOIRS OF HALIDE EDİB" VE "MOR SALKIMLI EV" ÖRNEĞİ

AUTHORS: Aslı ARABOĞLU

PAGES: 139-152

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/321303>

ÖZDÜŞÜNÜMSEL BİR AKTARIM: YAZAR/ÇEVİRMENİN DEĞİŞEN GERÇEKLİK ANLAYIŞI İÇİNDE “MEMOIRS OF HALIDE EDİB” VE “MOR SALKIMLI EV” ÖRNEĞİ*

Aslı ARABOĞLU**

ÖZET

Çeviri sürecinde çevirmenden kaynak ve erek kültürü göz önünde bulundurarak çeviri işi öncesinde belirlendiği skoposu doğrultusunda çeviri yapması beklenir. Çevirmen özdüşünümsel yönüyle, yalnızca çevirmenin ötesinde kendini de metne dâhil ederek gerek kişisel eleştirileri gerek kendi belirlendiği çeviri stratejileriyle bu sürece dâhil olur. Bu çalışmada özdüşünümsellikle, *Memoirs of Halide Edib*’in hem yazarı hem de tek çevirmeni olan Halide Edib’in *Mor Salkımlı Ev*’i Türkçe’de yeniden yazarken zaman içerisinde değişen görüşlerinin çeviriye yansımaları incelenecektir. Çalışmanın temel inceleme nesnesini oluşturan otobiyografilerin özdüşünümsel bir aktarım olduğu göz önünde bulundurularak bir çeviribilim kuramı olan “skopos” kuramındaki Hans Vermeer’in görüşleri ile incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özdüşünümsellik, “skopos” kuramı, Halide Edib Adıvar

A SELF-REFLEXIVE TRANSFER: SAMPLE OF “MEMOIRS OF HALIDE EDİB” AND “MOR SALKIMLI EV” IN ALTERED SENSE OF REALITY OF THE AUTHOR/TRANSLATOR

ABSTRACT

During the translation process, translator is expected to do translation considering the source and the target culture in accordance with his/her skopos set before translation. Beyond just translation, the translator is included to this process with his/her self-reflexive aspect to the text with both his/her personal criticism and own translation strategies s/he has determined. In this study, by self-reflexivity, reflection of changed ideas of Halide Edib, who is the author and the only translator of *Memoirs of Halide Edib* in time, when she was rewriting *Mor Salkımlı Ev* in Turkish, will be examined. Considering that autobiographies, which form the basis of this study, are the self-reflexive transfer, it is aimed to be examined with views of Hans Vermeer in “skopos” theory, which is a translation studies theory.

Keywords: Self-reflexivity, "Skopos" theory, Halide Edib Adıvar

* Bu makale yazarın Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof. Dr. Füsun ATASEVEN danışmanlığında yazdığı “İki Aynı/Ayrı Otobiyografik Yapıt Üzerine Etnometodoloji-Çeviribilim Odaklı Bir İnceleme: Yazar/Çevirmen Halide Edib” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Okutman Dr. Trakya Üniversitesi asliaraboglu@trakya.edu.tr

1. GİRİŞ

Eserleriyle edebiyatımızda önemli bir rol oynayan Halide Edib Adıvar'ın çok sayıda romanı, hikâyesi, oyunu, makalesi, konferans bildirileri bulunmaktadır. Yazıldığı dönemin özellikleriyle beraber günümüzde her biri ayrı ayrı ele alınmıştır. Eserlerinin gerek edebî gerekse tarihî açıdan dönemin birer aynası konumuna geldiği ve yazar kimliğinin yanı sıra Halide Edib Adıvar'ın çevirmen kimliği ile de yazın dünyasında bir kimlik edindiği ve yer aldığı söylenebilir. Çalışmanın inceleme malzemesi olarak kullanılacak Halide Edib'in anılarının¹ birinci cildi otobiyografik metin olmasından dolayı aslında birer özdüşünsel aktarımdır. Hem yazar hem de çevirmen olarak, Halide Edib'in her iki metine de yaşayarak ve katılarak doğrudan dâhil olması söz konusudur. Bu nedenle Türkçe metnin aslında bir çeviri metin olduğunu düşündüğümüzde bu özdüşünsel aktarım gerçekleşirken çevirmen kimliği, çeviri süreci ve alınan kararlar ile ilgili detaylara ulaşmamızın mümkün olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın sonucunda “skopos” kuramıyla yapılacak analizle Halide Edib Adıvar'ın duygu ve görüşlerinin değişerek çeviriyi nasıl yönlendirdiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Otobiyografilerde Halide Edib'in yaşamı özdüşünsel bir aktarım olarak sunulurken yazar/çevirmenin gözünden dönemi izlememiz sağlanır. Otobiyografiler bize ünlü bir edebiyatçının kaleminden yaşam kesiti sunarken, bu özdüşünsel aktarım yazar/çevirmenin görüşleri doğrultusunda sürecin nasıl gerçekleştiği gizemini ortadan kaldırır. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının “ben”i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan özdüşünsellik önce İngilizce yazarak kendi kimliğinden, dilinden kaçan Halide Edib'i farklı bir kültürün sözcüklerinde gizleyerek ardından çeviri yoluyla Halide Edib'in özüne dönerek gizemin ortadan kalkmasını sağlamıştır denebilir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi Hans Vermeer'in “skopos” kuramı üzerine temellendirilecektir. Özdüşünsel bir aktarım olarak yazar/çevirmen Halide Edib'in değişen duygu ve görüşlerinin çeviri sürecini nasıl yönlendirdiği metinlerden karşılaştırmalı örneklerle ele alınacak ardından “skopos” kuramıyla analiz edilecektir.

¹ Halide Edib Adıvar 1885-1922 yıllarına ait anılarını 1885-1917 ve 1918-1922 yılları şeklinde ikiye bölüp önce İngilizce olarak kaleme alır ve anıları iki cilt olarak basılır. Birinci cilt *Memoirs of Halide Edib* 1926'ta ikinci cilt *The Turkish Ordeal* 1928 yılında İngiltere ve Amerika'da basılır. Daha sonra ilk cilt *Mor Salkımlı Ev* Halide Edib tarafından çevrilerek 1955 yılında Türkçe olarak yayımlanır ve ardından ikinci cilt *Türkün Ateşle İmtihanı* yine Türkçe olarak 1959'da yayımlanır.

2.1. Özdeşünümsellik (“Self-Reflexivity”)

Otobiyografilerini önce İngilizce yazıp daha sonra Türkçeye çeviren Halide Edib’in hem yazar olarak hem de çevirmen olarak, çevirmenin ötesinde pratik bir metne dahil olmasıyla sürecin önemli bir odak noktası haline gelen çevirmenin özdeşünümselliğinden söz edilebilir. Ewa Morawska, *A Historical Ethnography in the Making Historical Methods* başlıklı makalesinde: “özdeşünümsel”liği “araştırmacının araştırma sırasında ve araştırma sonuçları üzerinde kendi anlatısal ‘yükleme’lerini eleştirel biçimde sınaması” olarak tanımlar². Halide Edib otobiyografilerinde modernleşmenin nasıl yaşandığını, Osmanlı’dan yeni Türkiye’ye geçiş sürecini kendi yaşayışıyla özdeşünümsel bir aktarım olarak sunar. Metinler sayesinde diğer tarihsel kimliklerin ötesinde Halide Edib’in gözünden dönemi izlememiz sağlanır. Çeviriler sayesinde değişen görüş ve duyguları doğrultusunda seçimlerinden, kararlarının ait olduğu eylemsel döngüden ve ait olduğu kültürel katmanlardan bilgi sahibi oluruz.

Gülbin Özdamar Akarçay *Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma* başlıklı makalesinde; özdeşünümselliğin, kültürel gerçekliğin nesnel bir biçimde aktarılacağını savunan görüşe ve ideolojiye duyulan kuşkuyla bir ürünü olduğunu söyler. Akarçay’a göre toplanan verilerin çoğu, araştırmacının süzgecinden geçmekte, onun kendi izlenimleri ve kuramsal yönelimindeki önyargıları bu süzgecin derinliğini belirlemektedir³. Otobiyografilerde yazarın nesnel verilerle bilgi vermekten çok kendi özneliği ile kendi dünyasıyla sadece kendi anlatmak istediklerini okuruz. Halide Edib Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Döneminin kültürel gerçekliğini modernizm döngüsünde kimlik değişimiyle yaşarken, bu değişimin yansıdığı Halide Edib’in otobiyografilerini özdeşünümsel ve öznel bir aktarım olarak okuruz. Bu nedenle; hem İngilizce yazarken hem de Türkçeye çevirirken Halide Edib’in izlenimlerinin farklı anlatımını, farklı anlamsal gönderimlerini, kuramsal yönelimindeki farklılıkları, önyargılarını otobiyografilerinden kolayca izlemek mümkündür.

Akarçay makalesinde Jonathan Potter’ın *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction* adlı kitabından yazarın bir sözünü aktararak “özdeşünümsellik” ile ilgili;

“Etnografların, betimlemelerin yalnızca bir şey hakkında yazmanın ötesinde bir şey yaptıkları iddiasından yola çıkmakta ve

² Ewa Morawska, "A Historical Ethnography in the Making" *Historical Methods* 3, no. 11 (1997): 55.

³ Gülbin Özdamar Akarçay, “Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi *Antropoloji Dergisi*, (Aralık, 2013): 87.

betimlemelerin sözcüğün bazı evrelerini temsil etmekten öte pratik bir biçimde temsil ettikleri dünyaya dâhil olduklarını”

ifade ettiklerini söyler⁴. Özdeşünümsel bir aktarım olarak otobiyografilerde; araştırmanın/yazma sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine, bu süreçte ne tür sıkıntı zorluk ve sorunlarla karşılaşıldığına, bunları aşma yolunda yazarın/çevirmenin ne tür çözüm yolları geliştirdiğine ve yazma/çevirme sürecinde zihinsel, duygusal ve ruhsal yönlerden neler olup bittiğine dair bilgilerin de aktarılması söz konusudur.

“Özdeşünümsellik” kavramının otobiyografilerle yapılacak karşılaştırmalı incelemede, öznel ifadelerin ancak kendi bağlamlarında sorgulanmasının mümkün olduğu ön kabulünü sağladığı için önemli olduğu düşünülmektedir. Akarçay “özdeşünümsellik” ile ilgili makalesinde nesnellik, güvenilirlik, geçerlilik tartışmalarının artmasıyla, özellikle etnografik çalışmalarda farklı yaklaşımların kendine yer bulduğunu, örneğin antropolojinin yaptığı çalışmaları diğerleriyle karşılaştırması sonucu nesnellik kavramının sorgulanmaya başlandığını ve böylelikle “özdeşünümsellik” (self-reflexivity) kavramının, yeni etnografinin vazgeçilmez kavramlarından biri olduğunu söyler⁵. Çevirmenin bireyselliğinin çeviri işinin merkezinde yer almasıyla benzer bir şekilde nesnellikten uzak öznel vurgularla çeviri alan çalışmalarının ve ilgili sorgulamaların gerçekleşmesi beklenmektedir.

Göze Orhon “Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: İçeriden ya da Dışarıdan Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet” başlıklı makalesinde araştırmacının öznel arası etkileşim alanının sadece bir bileşeni olduğu gerçeğini de akılda tutarak, bir alan araştırmasının epistemolojik sınırlarının, “özdeşünümsellik” ve farkındalıkla çok daha gerçekçi biçimde kavranabileceğini söylemenin mümkün olduğunu belirtir⁶. Yazar/çevirmenin kendi duygu ve görüşleri doğrultusunda oluşturduğu toplumsal kurgu-döngünün otobiyografilerde özdeşünümsel bir aktarım olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dolayısıyla özdeşünümsel bir aktarım olarak ve çeviri sayesinde yapılacak bir incelemeyle gerçeğe daha yakın sonuçlara ulaşılabilmesi beklenmektedir.

Diğer yandan diğer yazı türlerindense otobiyografiler bir yaşam kesiti içinde, ünlü bir edebiyatçının kaleminden ele alınır. Bu sayede gerçekleşen “özdeşünümsel” aktarımın hem güvenilir olduğu hem de bize sürecin nasıl gerçekleştiği gizemini ortadan kaldıran bir yazım sunduğu söylenebilir. Toplumsal ve kültürel dünyayı

⁴ Akarçay, 2013, 87.

⁵ Gülbin Özdemir Akarçay, “Fotoğraf Sahaya İniyor, Özdeşünümsellik Yükseliyor” *Kültür ve İletişim*, s.34 (Eylül 2014, Şubat 2015): 76.

⁶ Göze Orhon, “Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: İçeriden ya da Dışarıdan Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet,” *Fe Dergi* c.6, no. 1 (2014): 54-67.

araştırmacının “ben”i olmadan incelemenin mümkün olmadığını savunan “özdüşünümsellik” Halide Edib’in sırlarını ortaya döker; çevirmen Halide Edib Türkçeye çevirirken değişen görüşleri doğrultusunda bazı öğelerin üstünü örtmek ister. Halide Edib’in İngilizce otobiyografisinde olayları gerçekçi bir biçimde anlatma çabası Türkçe çevirilerinde gizemli olma ve kapanma isteğine dönüşür denebilir.

2.2. Skopos Kuramı

Hans Vermeer’in “skopos” kuramına göre; her eylem bir “kalkış noktası”nı, yani bir eyleyenin uzam ve zaman içindeki konumunu, her birinin kendi tarihini de içeren, inançları, kuramları vb. öngörür. Bu “durul-noktası”, olanaklılığı ve eyleme şeklini de belirleyen bir yan etmendir. Vermeer her eylemin amaç odaklı bir başka deyişle her eylemin bir hedefi olduğunu söyler⁷. Verili koşullarda, bir eyleyen kendince optimal; yani en uygun saydığı, başka bir deyişle en iyi toplam neden(ler)inin olduğuna inandığı şekilde tasarlanan amaca ulaşmaya çalışır. Vermeer’e göre çevirme bir eylem; yani amaç odaklı yürütülen bir işlemdir⁸. Çevirirken (kaynak metni tüm düzlemleriyle içeren) potansiyel olarak uygun tüm etmenler, çevirinin skoposu izin verdiği ve/ya da gerektirdiği sürece dikkate alındığını belirtir. “Skopos” kuramının temel kuralı, eylemin skoposu, tasarlanan amaca ulaşmak için izlenecek stratejiyi belirlemesidir⁹. Öyleyse diyebiliriz ki; kaynak metni tüm yönleriyle ele alan çevirmen, metnin yazıldığı zamanın, yerin, dönemsel ve tarihsel etmenlerin, kaynak dilin kültürünün farkında olarak erek metnin oluşturacağı zamanki dönemsel ve tarihsel etmenleri, erek dilin kültürünü ve nihayetinde tüm bu kavşak noktalarını bir araya getirerek kendi skoposunu oluşturur ve amacına ulaşmak için kendi stratejilerini ortaya koyar.

Halide Edib’in otobiyografilerinde bir yandan tarihin bir dönemine cesur bir bakış sunduğu bir yandan da bu sayede kendi kimliklerinin (ulusal kimliği, entelektüel kadın kimliği, yazar ve çevirmen kimlikleri...) inşasının gerçekleştiği söylenebilir. Öncelikle İngilizce yazan bir yazar olarak ve daha sonra Türkçeye çeviren bir çevirmen olarak otobiyografileri birer iletişim köprüsü kurarak, çeşitli işlevlerle edebiyattan tarihe birçok alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Çevirmen rolüyle içinde bulunduğu farklı kültürlerle, kaynak ve erek kültürü birlikte yaşayarak bu iletişim köprüsünün bir parçası durumundadır denebilir.

Vermeer’e göre çevrildiği ve çevirdiği kültürün bilincinde olan çevirmenin “göreceli” olarak yorumunda, “göreceli” olarak bakış açısı doğrultusunda aldığı

⁷ Hans Vermeer, *Çeviride Skopos Kuramı*, çev. Ayşe Handan Konar (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008): s. 9.

⁸ Vermeer, 2008, 10.

⁹ Vermeer, 2008, 12.

çeviri kararlarında farklılıklar olması beklenir. Bu farklılıklar ve tercihler çevirmenin belirlediği “skopos”a göre çeviri sürecinde işlevselleşir. Skopos kuramına göre her çeviri eylemi sonunda ortaya çıkan çeviri metnin erek kültür içerisinde belli bir işlevi vardır¹⁰. Halide Edib’in yorumuyla İngilizce ve Türkçe otobiyografiler iki farklı kültürde farklı işlevlere sahiptir. İngilizce metin geniş kapsamda bir kitleye ulaşabilme işlevine sahipken, Türkçe metin daha dar bir kapsamda sadece Türkçe bilen okura ulaşabilmek, yaşadıklarını anlatarak ders vermek için oluşturulmuştur.

Bunun yanı sıra farklı işlevlere sahip kaynak metin ve erek metin arasındaki bağın çeviri sürecinde çevirmenin özgürlük sınırlarıyla ve aldığı kararlarla şekillendiği söylenebilir. Çeviri kültürel bir eylemdir ve dil kültürel davranış biçimlerini yansıtır. Dolayısıyla çevirmen bu kültürel davranış biçimlerinin bilincinde metni oluşturur, bu kültürel kuralları bilir ve dikkate alır. Sorumluluğunu bilen uzman çevirmenden hangi koşullarda hangi özgürlüğü kullanacağına ilişkin kararları alabilmesi beklenmektedir¹¹.

3. İNCELEME

Bu makalenin temel inceleme nesnesini şu iki eser oluşturmaktadır: Halide Edib Adıvar- *Memoirs of Halide Edib* (1926) ve *Mor Salkımlı Ev* (2011).

3.1. *Memoirs of Halide Edib* (1926)

Halide Edib’in bir Osmanlı konağındaki (Mor salkımlı ev) çocukluk yaşamının anlatıldığı bu kitap iki ana bölümden oluşur. I. Kısım: Eski ve Yeni Türkiye arasında 1885-1908 (Between The Old and The New Turkey 1885-1908); II. Kısım: Yeni Türkiye’nin Doğuşu (New Turkey in The Making). Birinci kısım, bireysel kimlik ve benliğin köklerinin arayışına ayrılmıştır; ikinci kısımda daha çok kamusal faaliyetler ve kamusal kimliğin edinilmesi ve Halide Edib’in yeni Türkiye’nin kuruluşu sırasında kendi kimliğini bilinçli olarak kurma ve sağlamlaştırma çabaları anlatılır¹².

Halide Edib’in İngilizce otobiyografilerinde yazarın kendini ifade ederken daha özgür hissettiğini gözlemlenmiştir. Bu belki de Batı dilini kullanırken Türkiye bağlamında kadınlıkla ilgili kısıklardan bir ölçüde kurtulabildiği içindir. Aynı zamanda, içinde yetiştiği ve ikinci dilini öğrendiği Amerikan Kız Koleji dolayısıyla tanıdığı Amerikalı ve İngiliz misyoner çevrelerde geçerli olan, kadınlıkla ve kendi

¹⁰ Vermeer, 2008, 9.

¹¹ Dilek Dizdar, “Hans Vermeer ile Röportaj: “Çevirinin Sınırları ve Çevirmenin Sorumlulukları”, *Varlık* (2006): 5.

¹² Ayşe Durakbaşı, “Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm” *İletişim Yayınları, İletişim Yayınları* (2009): 161.

kimliğini tanımlama ve sunmayla ilgili kodların yaşam öyküsünü anlatırken etkili olduğu da söylenebilir¹³.

3.2. *Mor Salkımlı Ev* (2011)

Halide Edib, önce İngilizce yazdığı anılarının daha sonra bir Türkçe versiyonunu kaleme almıştır. Küçük kızın anıları, kendi dilinde, İngilizceye göre daha canlı, daha doğal bir anlatıma kavuşmuştur. Türkçe otobiyografilerde; yetişkin Halide Edib'in kendi çocukluk döneminin bir kuramcısı olarak didaktik sesini duyurduğu yerler dışında küçük kızın büyüyüp önemli bir kamusal şahsiyet olmasının öyküsüyle karşılaşırız¹⁴.

Ayşe Durakbaşa kitabının *Otobiyografik Benlik: Benliğin Ruhsal Çözümlemesi* bölümünde Halide Edib'in anılarında benliğin nasıl yansıdığından bahseder. *Mor Salkımlı Ev*'in ilk bölümünde, benliğin temel dinamiklerini şekillendiren çocukluk deneyimlerini anlatır, böylece kitap bir otobiyografiye dönüşür. Otobiyografik söyleme psikanalitik bir dil hâkimdir; sonraki bölümlerde yaşam öyküsü anlatısı daha belirgin bir biçimde anılarla kurulacaktır. Anlatı, bellekte canlanan olaylarla, geriye dönüşlerle başlangıçtaki projesine sadık kalır. Halide Edib'in sözü geçen eserinde otobiyografik kurgu, psikanalitik bir örüntüye uyar: Büyüdükçe bu derin öksüzlük açısından kurtulmak için, insanlarla, milletiyle ve insanlıkla özdeşleşir. Bütünleşmiş bir benlik anlayışı, parçaları entelektüel olarak birleştirilmiş bir kimlik oluşturmaıyla hedefine ulaşır¹⁵.

Halide Edib kitabın başında önce çocuk kimliğiyle anılarını anlatmaya başlar. İkinci bölümden sonra *hikâye artık benim oluyor*¹⁶ der ver üçüncü tekil şahıstan birinci tekil şahısa geçerek yetişkin bir birey Halide Edib olarak anlatımına eder eder. Hülya Adak "*Suffragettes of the empire daughters of the Republic (2007): Women auto/biographers narrate national history (1918-1935)*" makalesinde kadın otobiyografilerinde kadınların kendilerini çocuksulaştırma tekniğini kullandıklarını ve bu şekilde gizlenmemiş yönlerini anlatıda gizlediklerini söyler. Bahsedilen yazıda verilen örneklerden biri de Halide Edib'dir. Halide Edib Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine, imparatorluktan ulusa geçiş dönemine tanıklık eder ancak bu tarihî kesit yaşam hikâyesinin içinde çocukluk çağının bir dönemi olarak anlatılır (*Memoris of Halide Edib*). Diğer yandan çocuksu anılarının içinde gizlenmiş Halide Edib'in ideolojisi ve yaşam felsefesi hakkında detaylar da yer almaktadır. Yine çocuksulaştırma tekniği ile Halide Edib'in çok-etnikliliğe ve çok-kültürlülüğe karşı politik toleransı ve şiddetten uzak bir milliyetçilik felsefesi olduğu çocukluk

¹³ Durakbaşa, 2009, 176.

¹⁴ Durakbaşa, 2009, 176.

¹⁵ Durakbaşa, 2009, 176, 177.

¹⁶ Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev* (İstanbul: Can Yayınları, 2011), 47.

döneminde önceden sunulmaktadır¹⁷. Özellikle birinci cildin başlarında içerik sayesinde çocuk kimliği ile ilerideki bakış açısını oluşturan unsurların neler olduğu otobiyografilerde çözümlenir.

4. ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Halide Edib Adıvar'ın *Memoirs of Halide Edib* (1926) ve *Mor Salkımlı Ev* (2011) eserleri karşılaştırıldığında öncelikle şekil olarak; sayfa sayısı ve düzenleme bakımından aralarındaki fark dikkat çekmektedir. 471 sayfadan oluşan *Memoris of Halide Edib* 1885-1917 yıllarını kapsar 1926'da İngiltere ve Amerika'da yayımlanır. Eserde sayfa numaraları verilmeden kitabın akışına uygun görsel öğeler (fotoğraf, illüstrasyon) bulunmaktadır.¹⁸ Kitabın içinde bu öğelere gönderme yapılmazken kitabın başında fihrist kısmında görsel öğelerden önceki sayfa numaraları gösterilerek bir sıralama yapılmıştır. Sıralamayı oluşturan görsel öğelerin adlarına bakıldığında, görsel öğelerin kitabın bir özeti niteliğinde olduğu söylenebilir. *Mor Salkımlı Ev* ise İngilizcesiyle zaman olarak aynı yılları kapsar, 1950'lerde kaleme alınır, 1955'lerde yayımlanır ve 285 sayfadan oluşur. Ancak İngilizcesindeki görsel öğelere Türkçe anı kitabında rastlanmaz.

Yapısal olarak; İngilizce metinde sıklıkla kullanılan Türkçeye ve Türklere özgü sözcüklerin ("Bey Effendi", "Küçük Hanım" gibi ifadeler) metinde İngilizce okunuşuyla verilmesi dikkat çekici bir yöndür. Bu kullanımın yanı sıra neredeyse her Türkçe ifade için dipnot kullanılarak açıklamalar yapılmıştır ve kültürel olarak ne anlama geldiği açık bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Yazar anadilini kullanırken ise geleneksel Türk anlatılarından ve folklorundan yararlanma olanağı bulmuştur ancak Türkçe metinler, politik eleştirilerden çekinen yazarın otosansürüne uğramıştır¹⁹. Durakbaşı, Türkçe anılarda, yerli kültürün Batılı önyargılara karşı korunması konusundaki vurgunun okunmadığını söyler²⁰. İngilizce metinlerde yer alan Türk kültürüne özgü ifadelerin açıklamalı olarak dipnotlarda yer almasına karşın, Türkçe metinlerde bu tarz açıklamalar yer almaz. Yazar sadece İngilizce ve Türkçe metinlerin farklı dönemlerde yazıldığı vurgusu üzerinden tarihî farklılıklara ara ara açıklamalar getirir ya da sözcükler hakkında dipnotlarda Türk kültürüne özgü detaylı bilgiler verir. Çalışmanın inceleme bölümünde bu konuda örneklere yer verilmiştir. Yani İngilizce metinlerde yer alan Türk kültürüne dair

¹⁷ Hülya Adak, "Suffragettes of The Empire Daughters of The Republic: Women Auto/Biographers Narrate National History (1918-1935)", *New Perspectives on Turkey* c.36, (2007): 29, 30.

¹⁸ Anıların ikinci cildini oluşturan *The Turkish Ordeal*'da da benzer bir şekilde görsel öğeler bulunmaktadır.

¹⁹ Durakbaşı, 2009, 179.

²⁰ Durakbaşı, 2009, 176.

yabancı dildeki açıklamalar yabancıya karşı Türk kültürünü savunma gibi algılanabilirken Türkçe metinlerde bu tip açıklamalara gerek duyulmamış, Batılı önyargılara karşı benzeri bir koruma gerçekleştirilmemiştir.

Kurgusal olarak; çocukluk anılarının anlatıldığı ilk cildin hem İngilizcesi hem de Türkçesi bir kaybediş travmasıyla başlar. Annesi hastadır ve Halide Edib çok küçük yaşta ölüyor. Halide Edib çocukluğunda bu eksikliği hisseder. Geleneksel yapıya sahip bir ailede, babasının modern tarzda yetiştirmeye çalıştığı bir kız çocuğudur. Babası Batı benzeri modern, eşitlikçi, pozitif bilime ve eğitime ağırlık veren bir dünya görüşüne sahip iken *Memoirs*'in genelinde Halide Edib için evrensel tarzda her din ve kültürdeki insanları kucaklayan bir öğreti bulma, tüm insanlar için geçerli sayılabilen tek ve mutlak bir gerçeğe varma arayışı hâkimdir. Osmanlıdan Yeni Türkiye'ye, imparatorluktan bir ulusa geçiş sürecinin yansımaları olarak da modern olmaya dair ve Halide Edib'in kimlikleri üzerinden kadının toplumdaki yerine dair izlenimler anılarda yer almaktadır.

İngilizce metinlerde Halide Edib'in özel hayatına yer verilirken Türkçe metinlerde oldukça az yer verilmiş ya da birer cümleyle geçirilmiştir. Çocuklarıyla olan anıları tarihsel bir anlatının kesite uğraması gibi ara diyaloglar halinde metinde yer almış iniş çıkışlarla farklı olaylar bir anlam bütünlüğü olmadan bir araya getirilmiştir. Bu durum okura bölümlerin çıkartılmış olduğu hissini vermektedir. İlk eşi Salih Zeki'den neredeyse hiç bahsedilmezken Dr. Adnan'dan metinlerde daha çok bahsedilmiş; sadece olayların bir parçası konumunda gösterilmiştir.

4.1. Örnekler

Özdüşünümsel bir aktarım olarak yazar/çevirmen Halide Edib'in değişen duygu ve görüşlerinin çeviri sürecini nasıl yönlendirdiğini gösteren kaynak ve erek metinlerden karşılaştırmalı örnekler aşağıda sunulmuştur.

Aşağıdaki kaynak metinde Nevres Badji üzerinden bir sınıflandırma yaparak kötü kokunun onu nasıl rahatsız ettiği İngilizce bilen okura sunulurken sözcük seçimi oldukça dikkatli yapılmış görünmekte olup yine kokunun sahibini sevdiği vurgusu yapılmıştır. Erek metinde ise Türkçe bilen okur için kullanılan ifadeler daha keskindir.

Kaynak Metin

“The first night at Nevres's house was not pleasant. The first night anywhere is unpleasant for a child, but it was more so in her house for two special reasons: first she made me sleep in her bed, *and she had the incurable smell of colored people, so hard for a sensitive white nose to bear, however that nose may love the owner of the smell.* Secondly she put out the light, and I was used to sleeping with an oil-lamp, a soft shaky light which bathed the furniture, as well as granny's face, in a dim and golden haze; whereas this darkness in Nevres Badji's room seemed to thicken so as

to solidify Nevres Badji into a hard black mass, so hard that one could bite it, as Mark Twain says, but never be able to chew it without breaking one's teeth. I perspired with anguish and felt that the unmoving time too was solidified and fixed like the darkness.”²¹

Erek Metin

“Nevres Bacı'nın evinde ilk gece pek hoş geçmedi, Esasen her çocuk, yer değiştirtince yadırgar. Fakat bu geceki rahatsızlığımın başlıca iki sebebi vardı. Evvelâ beni koynunda yatırdı; Bacı'yı bütün varlığım ile sevmekle beraber, *Zencilerin kendilerine mahsus ten kokusu, bu kadar yakın ve bütün gece için tahammül edilmez bir şeydi.* Sonra da Bacı gazı söndürüyor, karanlıkta yatıyordu. Hâlbuki Haminne'nin odasında her gece bir zeytinyağı kandili yanardı. Ben bütün eşyayı, hatta Haminne'nin yüzünü titrek, hafif bir loşlukta ayırt edebilirdim. Nevres Bacı'nın odasının karanlığı o kadar katı bir cisim hâlinde idi ki Mark Twain'in dediği gibi, insan âdeta ısırabilirdi. Fakat dişlerini kırmadan çiğneyemezdi. Terledim, içimi saran huzursuzluk, sıkıntı bana tıpkı üstümdeki karanlık gibi edebi ve sabit geldi.”²²

Aşağıdaki kaynak metin ve erek metin karşılaştırmasında ise yukarıdaki durumun tam tersi söz konusudur. Kaynak metinde keskin bir anlatım yer alırken, erek metinde Türkçe bilen okur için fikrinin değiştiği vurgusu yapılmadan daha yumuşak ifadelerle bir anlatım söz konusudur. Kaynak metinde fikrinin değiştiğini ve o ve onun gibilerini sevdiğini söyleyerek kısa bir cümlede anlatımı sonlandırır. Türkçe'de ise fikrinin değiştiği vurgusu yapılmadan kime ve ne tür insanlara “çok ama çok yakınlık duyduğu” tasvir edilmiştir.

Kaynak Metin

“It was a tall Kurdish porter with a dark face and a tender heart, as they all usually have. He caressed my hair, patted my cheeks, laughed and tried to be friendly, tried his best to make me speak. He wanted to stop and buy me sweets out of his own poor purse if Nevres Badji had allowed such familiarity. *Such an unpleasant penetrating smell attacked my nostrils from his body, and his face was so fond and foolish, and I was in such an irritated state of mind, feeling the Istamboul crowd to be an audience gathered to watch my humiliation, that I hated him violently at that moment; but I have changed my mind since, and I love him and his kind.*”²³

Erek Metin

“Hamal uzun boylu, esmer, fakat her halde kalbi rikkatle dolu bir Kürt'tü. Müttemadiyen yanaklarımı, saçlarımı okşuyor beni konuşturmaya çalışıyordu. Hatta

²¹ Halide Edib Adivar, *Memoirs of Halide Edib* (New York, London: The Century Company, 126), 63, 64.

²² Adivar, 2011, 69.

²³ Adivar, 1926, 63.

bir yerde durdu, eğer Bacı itiraz etmezse bana kendi kesesinden şeker bile alacaktı. *Burnumu o iri vücuttan gelen ter kokusu istilâ etmiş', kocaman ve alık yüzündeki muhabbet bile beni ilgilendirmemişti. Öyle bir haysiyet ran vaziyete düşmüş, sanki bütün İstanbul halkı beni seyretmeye gelmiş gibi içimde bir utanma hâsıl olmuştu ki bu hamaldan olanca kuvvetimle nefret edivermiştim. Fakat şimdi, ona da ona benzeyen dışı kaba ve hayvani: içi basit, fakat insanlık ifade eden mahlûklara çok ama çok yakınlık duyarım.*"²⁴

Çeviri stratejisi olarak dip not kullanımı aşağıdaki karşılaştırmada dikkat çekicidir. Kaynak metinde Türk kültürüne özgü ifadeler dipnotlarla yazar tarafından açıklanırken çevirmen bu tür bir kullanıma erek metinde yer verme gereği duymamıştır. Çünkü erek kültür için herkesçe bilinen bu ifadelerin okur tarafından hiç bilinmiyormuş gibi tekrarlanması çevirmen tarafından yorucu olacağı düşünülmüş olabilir.

Kaynak Metin

"The day before the Kurban Bairam, granny took me for our annual visit to the *türbeh* of *Eyoub*.^{*} Before my birth, it was very much hoped that I should be a boy, and father had vowed that he would name me, after the saint in Eyoub, Halid. When I disappointed them by turning out to be a girl, they persisted in giving me the feminine form of Halid, which is Halide; and every year either father or granny took me to the Holy Tomb and sacrificed a sheep for the poor of Eyoub.

As we were driving this year to Eyoub, grannj stopped at *Hadji Bekir's*^{*} and bought *loukoum*. "The softest you have," she said. "It is for an old lady of a hundred and ten."

"Who is she?" I asked, as the carriage drove on.

"My teacher," she said. "I have not been to see her for some time, and I need her *blessing*,^{*} especially just now."

So that year we called on the oldest lady in Eyoub, living in the oldest house in the place."

^{*} Eyoub, the Turkish form of Job, is a suburb of Constantinople just outside the city walls on the Golden Horn. It is said to have been thus named to commemorate the fact that Eyoub, or Halid (as he was also called), one of the most devoted of Mohammed's followers, made a raid and entered the Byzantine city some hundreds of years before its final fall before the Turkish armies in 1453. The Mosque of Eyoub is one of the most sacred. A *türbeh* is a small building round a tomb, often of great architectural beauty.

²⁴ Adıvar, 2011, 68.

* The great sweet-shop in Istamboul, specially renowned for its Turkish delight.

* A teacher's blessing is especially respected. One of the sayings of Ali is: "If some one teaches me one letter, I am his slave for life." ²⁵

Erek Metin

“Kurban Bayramı'ndan bir gün önce Haminne beni Eyüpsultan'a götürdü. Orada bağlı idim. Babam bir erkek çocuğu beklemiş, adını doğmadan Halit koymuştu. Rahmetli, ölünceye kadar bana "Halit" derdi. Her sene kurban bayramından evvel beni ya babam ya da Haminne oradaki türbeye götürür ve orada bir de kurban keserlerdi.

Eyüp'e giderken Haminne, Hacıbekir'in önünde tarabayı durdurur, lokum alırdı. Şekerciye: "Çok yumuşak olsun, yüz on üç yaşında bir ihtiyar hanım için," derdi. Arabada kim olduğunu sorunca: "Hocam, bu günlerde onun duasına çok muhtacım," dedi. Eyüpsultan'da ilk işimiz, belki en eski bir evden en yaşlı bir kadını ziyaret oldu.” ²⁶

Halide Edib'in İngilizce metinde yer almayan şekilde Türkçe metinde dini ifadelerle anlatıma özellikle yer verdiği dikkat çekici bir yöndür. Aşağıdaki kaynak metinde anneannesinin gittiği yerde yatmadan önce dua etmesi yönünde ona hatırlatması kaynak dilde anlatılırken yalın ifadeler kullanılmıştır. Erek dilde ise Türk kültürüne özgü bu durum daha detaylı, özümşenerek anlatılmış, Türk kültüründe bilinen Fatiha suresi verilerek dipnotta parantez içinde yazarın meali olduğu belirtilmiştir.

Kaynak Metin

“.....I thought of granny's caution: "That woman does not pray at all ; no one is religious in the proper way among those people. Do not forget to say thy sures at night before thou goest to sleep." The sures were from Al Falaq, and as my Arabic lessons went on I began to realize the beauty of the words, which till now had been nothing but soothing sounds:

Say: I seek refuge in the Lord of Dawn,

From the evil of the utterly dark night when it comes,

And from the evil of those who cast wicked suggestions on firm resolutions. . . .” ²⁷

Erek Metin

“.....Haminne ayrılırken bana: "Orada herkes beynamazdır; sakın geceleri Kul'euzü'leri ve Elham'ı okumayı unutma," demişti. Bunların manasını anlamak

²⁵ Adıvar, 1926, 98, 99.

²⁶ Adıvar, 2011, 92.

²⁷ Adıvar, 1926, 156.

bana çok büyük bir teselli verdiği için, her çocuğun bunları yatarken Türkçe olarak tekrar etmesinin çok hayırlı olacağına inanıyordum.

"Yattım sağıma, döndüm soluma"yı ilk o gece tekrar ettikten sonra, daima Fatiha'yı okuyordum:

*"Bütün âlemlerin hâkimi olan, Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Merhametliler merhametlisi, hesap gününün Rabbi olan sana ibadet eder, senden yardım dileriz. Bize doğru yolu göster, senin nimetine mazhar olanların yolunu göster, gazabını celb etmişlerin doğru yoldan sapmışların değil."*²⁸

*Fatiha suresi (yazarın meali).²⁸

5. SONUÇ

Yapılan incelemenin sonunda, yazar/çevirmen Halide Edib'in kaynak metinden erek metne dönüşümde yaklaşık olarak geçen 30 yıl içerisinde, medeni durumu gibi ilişkisel durumunda değişimler söz konusu olmadığı halde, duygu ve görüşlerinde değişimler olduğu ve bunun çevirilerine farklı özdüşünsel bir aktarım olarak yansıdığı gözlemlenmiştir. Yani çevirmenin çeviri stratejilerinde değişen duygu ve görüşlerinin geçerli olduğu söylenebilir. Halide Edib'in tarihsel bir dönemi kendi anıları aracılığıyla anlatma kararına rağmen, otobiyografilerde daha çok duygusal yönü ve kişisel fikirleriyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Halide Edib'in zaman içerisinde değişen duyguları ve fikirleri çeviri metinlerinde farklı stratejiler kullanmasına sebep olmuştur denebilir.

Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının "ben"i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan özdüşünselliğin çeviri yoluyla değişen "ben"i gözler önüne serdiği düşünülmektedir. Konu bazında değişmekle beraber zaman zaman kaynak metinde zaman zaman ise erek metinde ifadelerin üstü kapalı, keskin ya da yalın şeklinde verildiği gözlemlenmiştir. Vermeer'in "skopos" kuramı esasında Halide Edib'in kendi belirlediği amaç doğrultusunda çeviri işini yerine getirdiği söylenebilir. İnceleme sonucunda; Halide Edib'in değişen görüşlerinin, farklı "ben"lerin varlığının çeviri sürecini ve çeviri stratejilerini yönlendirdiği ve çeviri metinlere farklı işlevler kazandırdığı ileri sürülebilir.

Dolayısıyla, çevirmen kararlarında ve çeviri stratejilerinde göreceli olarak amaç doğrultusunda farklılıkların olduğu söylenebilir. Çeviriler özünde kaynak metinlerle aynı da olsa metinlerin ayrı metinler olduğunu düşündürecek hem içerik olarak hem de yapısal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın temel nedeninin çevirmenin "skopos"u olduğu söylenebilir. Yazar/çevirmen değişen duygu ve görüşleri doğrultusunda tekrar yazarak belirlediği yeni hedef kitle için

²⁸ Adıvar, 2011, 126.

anlama sadık kalarak kendini yeniden anlatmak ister.²⁹ Başlangıçta kaçtığı bireysel kimliğine, “öz”üne dönerek kendini ana diline çevirmek ister.

KAYNAKÇA

Adak, Hülya, “Suffragettes of the Empire Daughters of the Republic: Women Auto/Biographers Narrate National History (1918-1935)”, *New Perspectives on Turkey*, 2007, s. 27-51.

Adivar, Halide Edib, *Memoirs of Halide Edib*, New York, The Century Company, London 1926.

Adivar, Halide Edib, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 2011.

Akarçay, Gülbin Özdamar, “Etnografların Alanda Fotoğrafı Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Aralık, 2013, s 87.

Akarçay, Gülbin Özdamar, “Fotoğraf Sahaya İniyor, Özdüşünümsellik Yükseliyor”, *Kültür ve İletişim*, Sayı 34, Eylül 2014, Şubat 2015, s 76.

Dizdar, Dilek, “Hans Vermeer ile Röportaj: “Çevirinin Sınırları ve Çevirmenin Sorumlulukları””, *Varlık*, 2006, s 5.

Durakbaşı, Ayşe, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Morawska, Ewa, "A Historical Ethnography in the Making", *Historical Methods* S.3, no.11. 1997, s. 55.

Orhon, Göze, “Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: İçeriden ya da Dışarıdan Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet”, *Fe Dergi*, c.6, no.1, 2014, s. 54-67.

Vermeer, Hans Jeremy. *Çeviride Skopos Kuramı*, (Çev.) Ayşe Handan Konar, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

²⁹ Halide Edib Adivar’ın ideolojik nitelik taşıyan bir çeviri örneği için bir araştırmaya Bkz. İsmail Kaplan, “Politics and Translation: How George Orwell’s Animal Farm was Rendered into Turkish”, *Interdisciplinarity on Translation*. Proceedings of the 2nd International Colloquium on Translation organized by Yıldız Technical University (İstanbul: Isis, 2006): 359-363.